

Глава 1. Спілкування з батьками - основа розвитку дитини

Вирішальна роль в перетворенні мавпи в людину належить спілкуванню, тобто впливу наших далеких предків один на одного-впливу, поклав початок людської мови. У мовному спілкуванні існує два рівні: рівень впливу на іншу людину і надбудовується над ним рівень інформування. Мова є перш за все вплив або впливу на іншу людину, спосіб спонукати його щось зробити, При цьому сам рівень впливу або навіювання підрозділяється на більш давнє гальмування або заборона і більш пізніше настанову тієї або іншої дії. Спілкування є своєрідним «поживний бульйон», в якому складається психіка дитини. Тому від особливостей спілкування маленької дитини з батьками в чому залежить майбутні властивості його душевного світу. До того ж наші взаємини з малюком завжди є для нього моделлю людських відносин взагалі. Спілкуючись з татом чи мамою та іншими членами сім'ї, він вчиться тому як можна в принципі будувати відносини з іншими людьми. Крім того, спосіб нашого спілкування з малюком сильно впливає і на наші стосунки з ним в майбутньому, і на його відносини з іншими людьми.

Два плани спілкування. У спілкуванні (дорослий-дитина) можна виділити два головних плани:

План взаємин. Взаємини складаються з нашого прийняття або неприйняття дорослим дитини.

План взаємодії Взаємодія підпорядковано досягненню тієї чи іншої мети. І складається з впливу партнерів один на одного заради того, щоб цієї мети досягти. При цьому партнерство може бути погодженим або суперечити один одному. У другому взаємодія буде протиборством, у першому - спільною діяльністю, яка може будуватися або на основі підпорядкування, або на основі співробітництва.

Взаємовідносини: прийняття, повага і оціночний вплив. Підтримка взаємин - за допомогою вітань, обміну поглядами, посмішок, ритуальних подарунків і багатьох інших способів-є абсолютно особливим шаром спілкування, відмінним від взаємодії, спрямованого на досягнення тих чи інших конкретних цілей.

Прийняття та неприйняття. Вихідним типом взаємин є безпосереднє емоційне прийняття або неприйняття людини.

Оціночний вплив, звинувачення і виправдання.

Взаємовідносини починають регулюватися емоційно зарядженими мовними впливами дорослих на дитину: похвалою (От молодець, допоміг мамі!), І осудженням (Ай-яй-яй, як не соромно!), Лайкою (Ах ти, погань отака!) І голосіннями (Горе ти моє цибулине!), погрозами (Ось постривай-прийдемо додому, тобі ще дістанеться), обіцянками (Зробиш-отримаєш велосипед). У такого роду висловлюваннях завжди міститься або мається на увазі оцінка дитини, позитивна чи негативна. Такого роду висловлювання можна назвати оціночними впливами.

Повага і система соціальних статусів

Повага-це таке ставлення до людини, коли ми з самого початку приписуємо йому завідомо високу оцінку і визнаємо його безумовне право бути тим, ким він є. Тому сам він не підлягає нашою оцінкою, хоча зрозуміло, ми можемо схвалювати або не схвалювати його конкретні дії. В залежності від співвідношення статусів партнерів по спілкуванню, їх відносини можуть бути рівноправними або нерівноправними. Три важливих типу нерівноправних відносин складають відносини підпорядкування, що допомагають відносини, заступницькі відносини. Відносини підпорядкування-це відносини, при яких людина має право командувати або наказувати іншим. Допомагають відносини виникають в тому випадку, коли людина, що володіє в даній ситуації більш високим статусом, обіймає позицію доброзичливого «старшого брата». Заступництво відносини - це коли «старший» готовий допомагати «молодшому». Відносини батьків з дитиною або відносини вчителів з учнями будується по кожному з цих принципів. Не отримуючи або бажаного поваги, людина, відчуваючи себе приниженим, ображеним чи ображеним, може обурюватися або затівати сварку з кривдником.

Довіра чи недовіра, відкриті і закриті відносини.

Важливим аспектом людських взаємин є довіра і недовіра. Маленькій дитині ще тільки належить навчитися будувати дружні відносини, тому він дуже потребує близьких, відкритих і довірчих відносинах зі своїми родителі. Довірчі відносини з близькими людьми забезпечують дитині емоційну підтримку і допомагають успішно переживати всі ті труднощі, з якими він неминуче стикається, знайомлячись зі світом і навчаючись жити серед людей.

План взаємодії: підпорядкування, протиборство, співпраця.

Найбільш рання форма взаємодії - це чисто емоційне взаємодія матері і дитини. По мірі освоєння мови що відбувається з безпосереднім емоційним впливом? *По-перше*, емоції можуть називатися словом. *По-друге*, емоції можуть з'єднуватися зі словом і тоді ми отримуємо емоційні мовні спонукальні дії. Вибір конкретного спонукального впливу (наприклад прохання, пропозиції або наказу, зазвичай визначається відношенням влади, що зв'язує партнерів по взаємодії.

Система соціальних статусів задає відносини влади і підпорядкування. Залежно від співвідношення соціальних статусів і цілей людей, що вступають у взаємодію, воно може будуватися за типом підпорядкування, протиборства і співпраці.

Підпорядкування. Якщо між партнерами по спілкуванню існують відносини підпорядкування, то і взаємодія з ними буде будуватися за типом підпорядкування. Підпорядкування-це така взаємодія, коли одна людина ставить цілі, а інший їх виконує. Підпорядкування як особливий тип взаємодії має місце в тому випадку, коли обидва партнери визнають, що вони не рівні, і здійснюють взаємно додаткові стратегії поведінки по відношенню один до одного.

Протиборство. Якщо думки партнерів з приводу того, хто з них має право командувати, а хто повинен підкорятися розходяться - виникає

протиборство. Протиборство може являти собою боротьбу за верховенство, коли кожен прагне перемогти суперника і підпорядкувати його собі, або опір тиску, коли один прагне підпорядкувати іншого. Люди, які прагнуть до влади, вдавалися до стратегії прихованого підпорядкування собі іншої людини - до стратегії маніпулювання. формула маніпулювання така: людина робить те, що хоче, а хоче того, чого бажає маніпулятор.

Співпраця. Співпраця виникає тоді, коли партнери вважають свої статуси рівними, здійснюють стратегії впливу «на рівних» і об'єднують свої зусилля заради спільних цілей. Впливу, якими вони обмінюються, це не накази, а різного роду повідомлення, пропозиції, спроби переконати один одного. У ряді випадків це вміння і готовність емоційної підтримки партнера.

Спілкування та виховання. Виховання - це теж спілкування. Здійснюючи різні типи виховання, батьки спілкуються з дітьми по різному.

1. *Традиційне виховання* - орієнтується на беззаперечне підпорядкування дітей батькам;
2. *Потурання-у спілкуванні з дитиною* батьки приймають позицію «знизу»
3. *Розвивальне і програмує* – пов'язано з активним використанням оціночних впливів.
4. *Епізодичне*;
5. *Особистісне* - будуються відносини на рівних.

Існує три типи відношення до дитини:

Умовне прийняття;

Безумовне прийняття знизу;

Особистісне відношення.

Три з трьох стратегій взаємодії

Підпорядкування »

Потакання;

Співпраця.

Умовне прийняття дитини і виникнення невпевненості в собі. Як тільки у дитини з'являється « я » він переймає прийняття або неприйняття з боку близьких і значущих людей. Приймаючий себе людина впевнена в собі, він собі довіряє. Не приймає себе людина залежить від думки оточуючих Умовне прийняття дитини. Дитину приймають за умови його хорошої поведінки і не приймають, коли він веде себе погано. Поряд з умовним в нашому житті зустрічається і безумовне прийняття, не залежне від тих чи інших дій. Проте виховання досі найчастіше будується саме на механізмі умовного прийняття. Якщо дитина постійно змушений доводити свою любов, то постійним фоном його самопочуття стає невизначена тривога. Він стає невпевненим у собі, залежним від оточуючих, він виявляється нездібний конструктивно переживати різні життєві труднощі.

«П'ять китів» особистісного ставлення до дитини

Може здатися, що найбільш простий альтернативою умовному прийняттю, емоційному тиску на дитину і емоційним оцінним діям буде просте *стримування* своїх емоцій - аналогічно тому, як ми часто стримуємо свої почуття і вдаємося до формул ввічливості по відношенню до шановних, або навіть просто малознайомих дорослим. Але ввічливе спілкування пов'язане з певною соціальною дистанцією, якої немає з дитиною. Та й взагалі, стримування емоцій є далеко не найкращим способом поведінки.

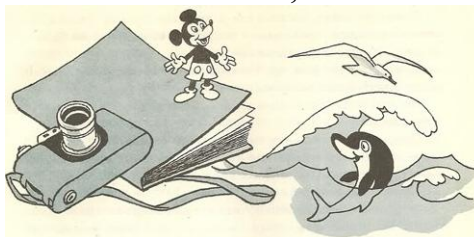
Просто стримуючи своє невдоволення і не висловлюючи його, ми будемо накопичувати негативні емоції, і в один не дуже прекрасний момент це може привести до справжнього емоційного вибуху.

Наприклад, малюк не слухається маму і вона дратується на нього, але намагається стримати свої почуття і продовжує його вмовляти, як би ігноруючи його небажання слухатися. Ситуація *незрозуміла* дитині: йому незрозуміло, що відбувається. І коли мама, нарешті, не витримує і «*раптом*» починає кричати на нього, дитина губиться. Дійсною альтернативою тут може стати *особистісне виховання*, що заміняє виховний механізм умовного прийняття абсолютно іншою стратегією ставлення до дитини.

Загальний зміст *стратегії особистісного ставлення до дитини* полягає в тому, щоб відмовитися від оціночних впливів і безумовно приймати дитину, але при цьому відкрито виражати свої почуття, оцінювати або критикувати конкретні дії дитини (але не *його самого*) і вчити його співпереживати іншим

людям У цій стратегії п'ять головних моментів,

П'ЯТЬ «КИТІВ»:

1. *Безумовно приймати дитину, співпереживати йому і прагнути його зрозуміти.*
2. Відкрито виражати свої почуття і бути готовим *до діалогу* з дитиною.
3. *Оцінювати, критикувати чи обговорювати конкретні дії дитини, які нам не подобаються або нас не влаштовують.*
4. Учити дитину *співпереживати* іншим людям, розуміти їх, рахуватися з ними, домовлятися і співпрацювати з ними.
5. *Залучати його до вироблених в культурі цінностей і допомагати йому освоювати норми і способи людської поведінки.*

Безумовно приймати дитину, прагнути його зрозуміти і співпереживати йому.

Дитина, у якого щось не виходить або який щось накоїв (розбив, зламав, зіпсував і т.д.), і так відчуває себе не дуже впевнено перше, він може почати захищати свою самооцінку, а значить, почати з нами сперечатися («це не я», «вона сама впала», «він перший на мене напав», «завдання безглузда» і т.д.). По-друге, дитина, будучи орієнтований на нашу думку, може погодитися з нашими докорами і прийняти як належне оцінку його як поганого (яка явно або неявно міститься в будь-яких закидах).

Відкрито виражати свої почуття і бути готовим до діалогу з дитиною.

Так що перед нами постає набагато складніше завдання, ніж просте стримування свого невдоволення або готових злетіти з вуст оціночних висловлювань. Це завдання *відкритого вираження своїх почуттів* не в вигляді оціночних впливів, але у формі *повідомлення* про те, що ми відчуваємо, у вигляді розкриття для дитини наших внутрішніх станів і прилучення його до них. Іншими словами, нам треба навчитися прямо *висловлювати свої почуття*, не «склеюючи» їх ні з емоційним тиском на дитину, ні з докорами і обвинуваченнями на його адресу.

Висловлюючи почуття, ми говоримо про себе самих: «мені прикро», «я на тебе образилася», «я дратуюся», «я злюся», «я обурений» і так далі. Відкрито виражати свої почуття на адресу дитини корисно завжди, а не тільки в тих випадках, коли він нас не слухається. Бо від відкритості вираження почуттів залежить емоційна близькість дитини і батьків

Якщо ж батьки спілкуються з дитиною тепло і емоційно, але при цьому існує досить багато ситуацій, в яких вони, з найкращих спонукань, *не виражають своїх реальних почуттів*, ховаючись за соціально прийнятими умовностями, то відносини будуть емоційно теплими, але не цілком довірчими, в них будуть поступово накопичуватися «закриті» для спілкування теми

Отже, другий крок, або другий обов'язковий момент особистісного ставлення до дитини полягає в усвідомленні і відкритому вираженні своїх почуттів та інших внутрішніх станів і в готовності до діалогу з дитиною

Оцінювати і критикувати не саму дитину, а його конкретні дії

Третім принципово важливим моментом особистісного ставлення до дитини є *обговорення та оцінювання його дій* - і тих, які викликали наше невдоволення і обурення, і тих, які, навпаки, нам сподобалися.

Беручи та розуміючи дитини, *ми повинні відкрито висловити йому своє неприйняття тих його дій, які ми вважаємо неприйнятними і неприпустимими*. Інакше наше «безумовне прийняття» дитини ризикує виродитися в просте потурання йому, тобто, фактично, в наше *підпорядкування* дитині. А це неминуче призводить до егоїзму, істерик і постійним капризам.

Учити дитину співпереживати іншим людям, розуміти їх, рахуватися, домовлятися і рахуватися з ними.

До дитини ставитися особистісно набагато важче, ніж до дорослого. Адже дитина ще тільки формується в якості самостійної особистості, і ми повинні, крім усього іншого, вчити його бути особистістю

Прилучати дитину до вироблених в культурі цінностей і допомагати їй.

Особистісний ставлення до дитини обов'язково передбачає поступове розкриття перед ним духовного досвіду людства і прилучення його до цього досвіду. Особистісний виховання не обмежується одним тільки особистісним

ставленням до дитини. Обов'язковий компонент такого виховання - це і цілком певний спосіб взаємодії: співробітництво.

**Безумовно приймати дитину,
прагнути його зрозуміти і співпереживати йому**

Перший крок повинен полягати в тому, щоб спробувати в будь-якій ситуації зрозуміти дитину (і висловити йому наше розуміння) і, якщо йому боляче або страшно, якщо він засмучений або засмучений поспівчувати йому або пожаліти його.

**Відкрито виражати свої почуття
і бути готовим до діалогу з дитиною.** . Для того, щоб висловити почуття, їх треба усвідомити. А для цього можна поставити собі просте запитання: "Що я зараз відчуваю?"

Якщо ставити собі регулярно, намагатися чесно на нього відповідати і повідомляти про свої почуття дитині, то через деякий час ваші відносини з ним зміняться: зникнуть напруженість і елементи протистояння і ворожості, збільшаться взаємне ухвалення і довіра одне до одного. Відкрито виражати свої почуття на адресу дитини корисно завжди, а не тільки в тих випадках, коли він нас не слухається. Бо від відкритості вираження почуттів залежить емоційна близькість дитини і батьків. Якщо дорослі спілкуються з дитиною тепло і емоційно, не ховають своїх почуттів та емоцій, співпереживають малюкові, між ними складаються теплі, довірчі відносини, які найбільш сприятливі для емоційно-особистісного розвитку дитини.

**Оцінювати і критикувати не саму дитину,
а її конкретні дії.**

Принципово важливим моментом особистісного ставлення до дитини є обговорення та оцінювання його дій. Беручи та розуміючи дитини, ми повинні відкрито висловити своє неприйняття тих його дій, які ми вважаємо неприйнятними і неприпустимими, намагатися обговорювати дії дитини не тільки під кутом зору того, чого робити не можна, але і з точки зору значущих наслідків.

Вчити дитину співпереживати іншим людям, розуміти їх, рахуватися з ними, домоворюватися и співпрацювати з ними.

Нам необхідно перш за все вчити дитину бути особистістю.

Прилучати дитину до вироблених в культурі цінностям і допомагати йому освоювати норми і способи людської поведінки.

Дитина, щоб стати особистістю, повинен освоїти зміст і цінності, накопичені в культурі, і виробити своє ставлення до них. . Одночасно при цьому відбувається прилучення дитини до тих підстав, за якими ми оцінюємо його дію як погане або хороше.

Як слухняний малюк перетворюється на "важку дитину".

У розвитку дитини є вік, коли підпорядкування дорослому абсолютно природно і маля як би біологічно налаштований на виконання мовних команд дорослого. Це період від моменту, коли дитина починає розуміти звернену до нього мову дорослих, і до початку самостійного говоріння, тобто від 8-10 місяців до півтора-двох років. Потім, у міру освоєння мови, дитина починає вчитися новим способам поведінки по відношенню до іншої людини: протистояння чужому впливу і активному спонукальним впливу. Починаючи з цього віку батьки, щоб змусити дитину слухатися, повинні вдаватися до суворості. Загрози, вимоги, накази, спрямовані на придушення малюка, неминуче породжують опір. Тому найчастіше послідовна строгість призводить до відносин протиборства, явного або прихованого. Прагнучи змусити дитину слухатися у що б то не стало, батьки цілком можуть домогтися успіху. Але зворотним боком цього успіху буде порушене розвиток самостійності і впевненості в собі - дитина звикне підкорятися тиску іншої людини і не навчиться відстоювати свої інтереси. Дитина завжди з півслова слухати дорослих, боячись навіть мі «підкнути» і виконує все, що йому говорять, може бути дуже зручним у спілкуванні. Проте з часом у нього складуться такі не сприятливі форми пристосування до світу, як затурканість, невміння подбати про себе самому, емоційна залежність від оточуючих.

Самооцінка дитини придушується, і він виростає залежною особистістю, добре описаної як у класичній літературі, так і в роботах психологів.

Капризи, істерики, егоїзм.

У двадцятому столітті були усвідомлені багато негативні наслідки суворого виховання і в результаті розцвів протилежний підхід - так зване "вільне виховання". Суть підходу полягає в тому, що дітей ні в чому не потрібно обмежувати., Дану стратегію стали називати не вільним, а потурати вихованням.

Потурання і формування егоїзму. Якщо дорослі постійно виконують всі бажання малюка, не звертають його уваги на бажання, почуття чи інтереси інших людей, то у дитини може скластися враження, що він «центр світу» і впевненість в тому, що всі завжди повинні його слухатися і виконувати його бажання. Як розмежувати вираз любові до малюка і потурання йому? Спробуйте відповісти на два питання. *Перший:* Як малюк відноситься до тим обмеженням, які ви вводите? *Другий:* Як ви реагуєте на те, коли малюк робить те, що вам не подобається? Багато батьків намагаються знайти компроміс, поводяться непослідовно. Деякі поводяться строго, деякі потурати - тут то і з'являються вередування й істерики. При ситуації непослідовного восрітання ніхто не слухається нікого.

Примхи. Поки дитина маленька, його протиборство зазвичай носить форму капризів і істерик. Малюк зникає, що його емоційний розлад допомагає йому домогтися від дорослого задоволення своїх бажань. Щоб відучити дитину вередувати, треба перестати його капризи підкріплювати, тобто перестати виконувати ті його бажання, на яких він наполягає примхливим тоном.

Набагато краще, якщо дорослі члени родини будуть з розумінням ставитися до бажань дитини, але і не будуть йти у нього на поводу. Ще один хороший спосіб розрядити ситуацію - за допомогою жарту.

П'ятирічний Михайлик зник плакати, коли щось робиться не так, як він хоче або, коли від нього вимагається щось, чого він робити не хоче. Міша молодший у сім'ї, і дорослі, часто, поступаючись йому, коли він починає плакати, давали йому привід так себе вести. І от увечері Міша хоче дивитися мультфільм, але часу на це немає - діти грали допізна, і пора спати. У Миші очі на мокрому місці, він починає роздратовано сперечатися і махати руками, ніби відганяючи від себе неприємні слова дорослих. Випадково він зачіпає рукою маму, і на її суворе «Це ще що таке!» Відповідає: «Я ж не тебе, я не хотів тебе зачепити». Мама (награно - обурено): «Ми не кішки, щоб від нас відмахуватися! І не комарі! Це від комарів можна відмахуватися.» Мішина

сестра, весело сміючись, підтверджує, що вони “не комарі”;. Міші стає смішно, і він забуває про свій намір заплакати - після чого мамі не становить великої праці домовитися з ним про те, що замість мультфільмів вона розповість йому казку.

Істерики. Істерика - це емоційний розлад поведінки. У разі істерики емоції виконують дуже вузьку функцію - служать для екстреного залучення уваги дорослої людини і тиску на нього. Дитина може несвідомо навчитися використовувати будь спочатку реальний симптом, що привернув увагу дорослих, в якості засобу впливу на них. Якщо дорослий піде на поводу у дитини, цей спосіб поведінки почне закріплюватися і стане звичним. Що робити, якщо дитина звикла впадати в істерики? По-перше, батьки повинні припинити йти у дитини на поводу, коли той зачухає істерику. По-друге, треба почати активно вчити дитину більш дорослим способам висловлювання своїх бажань і почуттів.

Співпраця: основні принципи.

Співпраця--це

взаємодія на рівних, в якому обидва партнери готові рахуватися один з одним. Зовнішні форми відносин співробітництва залежать від віку малюка, загальна ж їх формула одна - це врахування інтересів та бажань обох сторін. Існує шість принципів для успішної співпраці.

- ❖ 1.Повага - це готовність поважати інтереси іншої сторони;
- ❖ 2.Відкритість позиції - відкрито висловлювати свою позицію;
- ❖ 3.Взаєморозуміння - зрозуміти позицію іншої сторони;
- ❖ 4.Настирності цілеспрямованість - цілеспрямовано відстоювати свої інтереси;
- ❖ 5. Конструктивність - вміння шукати рішення, яке задовольняло б обидві сторони;
- ❖ 6. Загальний фундамент - загальні норми і цінності.

Таким чином, оптимальною стратегією спілкування з маленькою дитиною і його виховання фактично виявляється не стільки співпраця як таке, скільки навчання співробітництву.

Підсумки.

1. Необхідною умовою і «живильним середовищем» розвитку дитини є *спілкування* - з батьками або замінючими їх людьми. І від особливостей нашого спілкування з дітьми багато в чому залежить, якими людьми вони виростуть.
2. Говорячи про спілкування, ми умовно розділили типи «*взаємин*» людей і способи їх *взаємодії один з одним*. Принципово важливими моментами взаємин є прийняття чи неприйняття партнера і повагу чи неповагу до нього. При цьому взаємини можуть будуватися «на рівних», «зверху» чи «знизу». У нерівноправних відносинах важливу роль відіграють *оціночні і осуджують дії*, а також інші способи емоційного і соціального *тиску*.
3. Головними способами взаємодії людей один з одним є *підпорядкування, протиборство і співробітництво*. Підпорядкування і співробітництво - це два типи побудови спільної діяльності людей, перший з яких, припускає нерівноправні, а другий - рівноправні відносини партнерів. Протиборство ж виникає, коли цілі партнерів по спілкуванню протилежні або несумісні (сюди входять і ситуації, коли кожний з партнерів прагне підпорядкувати іншого, або коли один намагається підпорядкувати іншого, а той пручається).
4. Прийняття іншої людини може бути умовним або *безумовним*. Повсюдно поширене умовне прийняття дитини і активне використання в спілкуванні з ним оціночних впливів і докорів ведуть до невпевненості в собі, залежності від оточуючих, скритності та схильності до обману.

5. Для гармонійного особистісного розвитку дитини найбільш сприятливі відносини, що з'єднують в собі п'ять моментів: (а) *безумовне прийняття дитини* і співпереживання йому; (б) *відкрите вираження своїх почуттів* і готовність до діалогу з дитиною; (в) *оцінювання, критику або обговорення конкретних дій дитини*, які нам не подобаються або нас не влаштовують або, навпаки, подобаються нам і радують нас; (г) *навчання дитини співпереживання* іншим людям і співпраці з ними; (д) *залучення дитини до цінностей і норм людського життя*.

6. *Виховання, засноване на прагненні батьків змусити свого сина чи дочку завжди слухатися старших неефективно*. Воно призводить або до явного або прихованого протистояння дитини і батьків і їх подальшої відчуженості, або до крайньої несамостійності росте людини і його залежності від інших людей.

7. Постійне потурання дитині сприяє формуванню у нього егоїзму, тоді як непослідовну поведінку батьків, коли вони то вимогливі до дитини, то потурають йому, призводить до появи *капризів і істерик*.

8. Найбільш сприятливий для особистісного розвитку дитини спосіб взаємодії - це *співпраця* і така взаємодія, коли обидві сторони готові рахуватися з інтересами один одного. Для того, щоб навчити дитину співпрацювати з іншими людьми, дорослий повинен не тільки сам здійснювати стратегію співпраці, але й активно допомагати дитині: допомагати усвідомити йому свої почуття і бажання, вчити його розуміти почуття з точки зору інших людей, пропонувати різні варіанти вирішення спірних питань. Важливими проміжними етапами в навчанні дитини співпраці є захопливе *взаємодія і підтримуюче взаємодія*.